

ΑΓΙΟΝ ΒΑΠΤΙΣΜΑ ΚΑΙ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Περγάμου ΙΩΑΝΝΟΥ

Εἰσαγωγή

Μέ πολλή χαρά συμμετέχω στό Πανελλήνιο αὐτό Λειτουργικό Συμπόσιο, τό ὁποῖο ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τήν πρωτοβουλία τῆς ἀρμόδιας Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἔθεσεν ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστοδούλου, τόν ὁποῖον καί εὐλαβῶς εὐχαριστῶ γιά τήν τιμητική γιά μένα πρόσκληση νά συμμετάσχω σ' αὐτό ὡς ὁμιλητής. Ἀποτελεῖ ἀξιοσημείωτο γεγονός γιά τήν ὅλη πορεία τῆς Ἐκκλησίας μας σήμερα τό ὅτι ἀποδίδεται ιδιαίτερη σπουδαιότητα καί προσοχή στή λειτουργική ζωή της, πράγμα τό ὁποῖο δέν ἦταν σύνηθες στό παρελθόν. Σήμερα διαπιστώνουμε πάλι ὅτι ἡ *lex credendi* καί ἡ *lex orandi* δέν μποροῦν νά διαχωρισθοῦν, καί ὅτι συνεπῶς οὔτε ὁ λειτουργιολόγος μπορεῖ νά ἀγνοεῖ τίς δογματικές διαστάσεις τῆς λειτουργίας, οὔτε ὁ δογματικός θεολόγος νά συνεχίσει τήν ἐσφαλμένη τακτική, πού μᾶς ἐπιβλήθηκε ἀπό δυτικά πρότυπα καί ἔχει ἐπικρατήσει σχεδόν σέ ὅλους τούς συγχρόνους δογματικούς θεολόγους μας, νά μή χρησιμοποιεῖ ὡς πρώτη πηγή τῆς λειτουργικῆς πράξης (ὄχι ἀπλῶς τά λειτουργικά κείμενα) στή δια-

τύπωση τῆς Ὁρθοδόξου δογματικῆς θεολογίας¹. Ἡ λειτουργική πράξη, αὐτό πού συχνά μέ κάποια ὑποτίμηση ὀνομάζομε «τυπικό», εἶναι διαποτισμένη μέ θεολογικό-δογματικό περιεχόμενο σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά ἀλλοιώνεται σοβαρά ἡ δογματική πίστη τῆς Ἐκκλησίας ἀπό ὁποιαδήποτε διαστροφή τοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ².

Μέ αὐτές τίς εἰσαγωγικές παρατηρήσεις θά προσεγγίσω τό θέμα, πού μοῦ ἀνατέθηκε νά σᾶς παρουσιάσω, ἀπό δύο πλευρές συγχρόνως. Ἀπό τό ἓνα μέρος θά ἀναφερθῶ μέ γενικό τρόπο στή σχέση Βαπτίσματος καί Εὐχαριστίας στή λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας, καί ἀπό τό ἄλλο θά προσπαθῆσω νά ἐρμηνεύσω θεολογικά-δογματικά αὐτή τή σχέση, γιά νά συναγάγω στό τέλος μερικά συμπεράσματα ποιμαντικῆς σημασίας γιά τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ λειτουργική καί θεολογική ἐνότητα τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας

Ὑπάρχουν δύο τρόποι, γιά νά προσεγγίσει κανεῖς τά ἱερά Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἓνας εἶναι νά τά ἰδεῖ ἀπό τήν ὀπτική γωνία τῶν ἰδιαιτεροτήτων κάθε Μυστηρίου, βάσει τῶν ὁποίων κάθε Μυστήριο ἀποτελεῖ μιά περίπου αὐτόνομη πραγματικότητα, ἕναν αὐτοτελῆ φορέα τῆς θείας χάριτος. Στήν περίπτωση αὐτή εἶναι ἀναγκαία ἡ ἀρίθμηση τῶν Μυστηρίων, πρᾶγμα πού προέκυψε φυσιολογικά καί ἀναπόφευκτα ἀπό τήν ἀναλυτική θεολογική μεθοδολογία τοῦ Σχολαστικισμοῦ στή Δύση τόν Μεσαίωνα. Ἦταν τότε ἀκριβῶς, καί ὡς ἀποτέλεσμα τῆς θεολογικῆς αὐτονομήσεως τῶν Μυστηρίων, πού ἐμφανίστηκε

1. Βλ. τήν ἐξαιρετική μελέτη τοῦ Πρωτοπρ. Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, Ἡ Θεολογική Μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας, Ἀθήνα, 1995.

2. Πρβλ. τίς παρατηρήσεις μας σχετικά μέ τή θεολογική σημασία τοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ στό «Συμβολισμός καί Ρεαλισμός στήν Ὁρθόδοξη λατρεία», Σύνταξη, τεύχ. 71, 1999, σ. 6-21.

στή Δύση³, και σιγά-σιγά επιβλήθηκε και στην Ὁρθόδοξη Δογματική, ἢ ἀρίθμηση τῶν Μυστηρίων σέ ἑπτὰ⁴. Ἡ προτεσταντική θεολογία δέν ἀμφισβήτησε τή μεθοδολογία τῆς αὐτονομήσεως τῶν Μυστηρίων, ἀλλά μόνο τόν ἀριθμό τους (περιορίζοντάς τον σέ δύο: Βάπτισμα καί Εὐχαριστία), ἐνῶ ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐγκλωβισμένη, ὅπως ἦταν, στήν ἐπιλογή μεταξύ Ρωμαιοκαθολικῶν καί Προτεσταντικῶν θέσεων, (βλ. Ὁμολογίες Πίστεως, Πέτρου Μογίλα, Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Κυρίλλου Λουκάρεως κ.λπ.), ἐπέλεξε στό σύνολό της τή Ρωμαιοκαθολική θέση καί ἀρίθμηση, ὡς πρὸ «συντηρητική» σέ σύγκριση μέ τους «φιλελευθέρους» προτεστάντες (ἄλλος ἐγκλωβισμός αὐτός, πού μᾶς καταδιώκει μέχρι σήμερα, στό δίλημμα «συντηρητισμός ἢ φιλελευθερισμός», μέ ὑπονοούμενη τήν ἐξίσωση: Ὁρθόδοξος = συντηρητικός).

Ὁ ἄλλος τρόπος προσεγγίσεως τῶν Μυστηρίων εἶναι ἡ θεώρησή τους ὡς ἐνιαίας πραγματικότητας, τῆς ὁποίας κάθε Μυστήριο ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιαίτερη πλευρά ἢ ἔκφραση. Ἄν μελετήσουμε τήν ὀρολογία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, θά δοῦμε ὅτι ἐκεῖ γίνεται λόγος γιά ἕνα καί μόνο «μυστήριο»: τό «μυστήριον τοῦ Χριστοῦ», τό «ἀποκεκρυμένον ἀπό τῶν αἰώνων» καί «φανερούμενον ἤδη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»⁵. Αὐτοῦ τοῦ ἑνός καί μόνου μυστηρίου ἀποτελοῦν ἐκφάνσεις τά ἱερά Μυστήρια. Γιαυτό καί κανένα Μυστήριο δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ καθ' ἑαυτό, ἀλλά μόνο

3. Βλ. Y. CONGAR, L' Eglise de St. Augustin à l' époque moderne (Histoire des Dogmes III, 3, 1970), ἰδ. σ.1 173 ἐξ., καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Quelques problèmes touchant les ministères», Nouvelle Revue Théologique 93 (1971) 785-800.

4. Ἡ ἀρίθμηση τῶν Μυστηρίων σέ ἑπτὰ ἐμφανίζεται στήν Ἀνατολή μόλις τόν 13ο αἰ., καί αὐτό χωρίς νά περιλαμβάνονται στόν ἀριθμό αὐτό ἀκριβῶς τά ἴδια Μυστήρια πού περιέχει ὁ γνωστός σήμερα κατάλογος τῶν ἑπτὰ Μυστηρίων. Βλ. σημ. 20.

5. Ἐφ. 3,4· 5,32· Κολ. 4,2 κ.λπ.

σέ σχέση με τό Μυστήριον, πού ἀνακεφαλαιώνει τό ὄλο «μυστήριον τοῦ Χριστοῦ», δηλαδή τή Θ. Εὐχαριστία.

Ἡ ἀλληλεξάρτηση αὐτή τῶν Μυστηρίων ἰσχύει κατ' ἐξοχήν ὡς πρός τά λεγόμενα «μυητικά μυστήρια», δηλαδή τό Βάπτισμα, τό Χρίσμα καί τήν Θ. Εὐχαριστία, μέ τά ὁποῖα ἀρχίζει ἡ ζωή καί ιδιότητα κάθε μέλους τῆς Ἐκκλησίας. Τά Μυστήρια αὐτά παρέμεναν λειτουργικῶς ἀδιάσπαστα ἐνωμένα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία - ἄν καί ὄχι, ὅπως θά δοῦμε, κατὰ τρόπον πλήρη καί ἱκανοποιητικό- ἐνῶ στή Δύση διασπάστηκε ἡ ἐνότητά τους, ἀρχικά γιά λόγους πρακτικούς (ἀδυναμία τοῦ ἐπισκόπου νά τελεῖ τό μυστήριον τοῦ Χρίσματος σέ κάθε Βάπτισμα: τό Βάπτισμα μποροῦσε νά τό τελεῖ καί πρεσβύτερος, ἀλλά τό Χρίσμα μόνον ὁ ἐπίσκοπος μέ τήν ἐπίθεση τῶν χειρῶν του), ἀργότερα δέ γιά λόγους θεολογικούς, λόγω τῆς αὐτονομήσεως τοῦ Μυστηρίου, στήν ὁποία ἤδη ἀναφερθήκαμε, καί τῆς βαθμιαίας ἐπιδράσεως τῆς λογοκρατίας καί ψυχολογίας, βάσει τῆς ὁποίας, γιά νά φθάσει κανεῖς στό Χρίσμα καί τήν Θ. Κοινωνία, θά πρέπει νά εἶναι σέ θέση νά «γνωρίζει» περί τίνος πρόκειται, καί νά «ἀποφασίζει» ἐάν θά προσέλθει ἤ ὄχι. Σήμερα ἡ Δύση τείνει νά ἀναγνωρίσει τό λάθος τῆς διασπάσεως τῆς λειτουργικῆς ἐνότητος τῶν τριῶν αὐτῶν Μυστηρίων⁶, καί ἀναζητεῖ τρόπους ἀναθεωρήσεως τῆς λειτουργικῆς πρακτικῆς τῆς, ὥστε νά μή στεροῦνται τῆς Θ. Κοινωνίας τά βαπτιζόμενα νήπια. Οἱ δυσκολίες ὅμως εἶναι πολλές, δεδομένου ὅτι τό Χρίσμα γιά τοὺς δυτικούς ἔχει ταυτισθῆ μέ τήν Confirmatio, ἡ ὁποία ὑπονοεῖ τή δυνατότητα τῆς διανοητικῆς ἀποδοχῆς τῆς πίστεως ἐκ μέρους τοῦ βαπτισθέντος - πράγμα πού σ' ἐμᾶς ἔχει ἀνατεθῆ στόν ἀνάδοχο.

6. Βλ. μ.ἄ. E. LANNE, «Les Sacrements de l' initiation chrétienne et la Confirmation dans l' Eglise d' Occident», *Irenikon* 57 (1984) 196-214, 324-346.

Ἀπό ὅλα αὐτά συνάγεται ὅτι γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία κανένα Μυστήριό δέν εἶναι αὐτόνομο καί αὐτοτελές, μάλιστα δέ τά τρία «μυητικά μυστήρια». Εἰδικά ὡς πρὸς τό Βάπτισμα καί τή Θ. Εὐχαριστία, ἡ σύνδεση τοῦ ἑνός μέ τό ἄλλο ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἀδιάσπαστη λειτουργικά, καί τοῦτο γιά λόγους ὄχι ἀπλά τυπικούς, ἀλλά βαθύτατα θεολογικούς καί δογματικούς, ὅπως θά προσπαθήσουμε νά δείξουμε παρακάτω.

Ἡ λειτουργική ἐνότητα Βαπτίσματος καί Εὐχαριστίας

Οἱ μαρτυρίες γιά τή σύνδεση Βαπτίσματος καί Εὐχαριστίας εἶναι ἀρχαιότατες, πιθανόν δέ νά φθάνουν μέχρι τά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης⁷. Σαφέστερες μαρτυρίες ἔχομε στόν ἅγιο Ἰουστίνo, τόν β' αἰώνα⁸, τά ψευδο-κλημένα (γ'-δ' αἰώνας)⁹ καί κυρίως στήν Ἀποστολική Παράδοση τοῦ Ἰππολύτου (ἀρχές γ' αἰ. μέ πυρήνα ἀρχαιότερο)¹⁰. Τό ἔργο τοῦ δ'-ε' αἰ. Κανόνες Ἰππολύτου εἶναι ἐπίσης σαφές ὡς πρὸς τή σύνδεση αὐτή¹¹. Σαφές ἐπίσης εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθερίας (δ' αἰ.), τό ὁποῖο περιγράφει τή λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, καί τό ὁποῖο μᾶς πληροφορεῖ ὅτι μετά τό Βάπτισμα ἀκολουθοῦσε ἡ εἴσοδος τῶν νεοφωτίστων τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ Θ. Λειτουργία μετά ἔσπερινοῦ. Ἀπό τά Πατερικά κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σαφείς μαρτυρίες γιά τή σύνδεση Βαπτίσματος καί Εὐχαρι-

7. Π.χ. Πράξ. 9,18-19· 16,33-34. Πρβλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Ὑπόμνημα εἰς τάς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, σ. 469 καί Ι. ΥΑΖΙΓΙ, Ἡ Τελετή τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος, σ. 34-35. Τό τελευταῖο αὐτό ἔργο ἐξετάζει διεξοδικά τίς πηγές, στίς ὁποῖες ἐδῶ ἀναφερόμεθα μόνον ἐνδεικτικά.

8. Ἀπολ. Ι, 65.

9. Ἐπιτομή 110 καί 141 (PG II, 549 καί 573).

10. Ἀποστ. Παράδ. 21 ἐξ.

11. Κάν. Ἰππολ. 19, § 142-143.

στίας ἔχομε μ.ἄ. στὸν Ἀμβρόσιο Μεδιολάνων¹², τὸν ἱ. Χρυσόστομο¹³, Μ. Βασίλειο¹⁴ κ.ἄ.

Ἀπὸ λειτουργικῆς ἀπόψεως σημαντικὲς εἶναι οἱ μαρτυρίες τῶν Ἀρεοπαγητικῶν Συγγραμμάτων¹⁵, οἱ ὁποῖες μᾶς πληροφοροῦν ὅτι μετὰ τὸ Βάπτισμα τοὺς νεοφωτίστους «ἐπὶ τὸν ἱεράρχην αὐθις ἄγουσιν· ὁ δὲ τῷ Θεουργικωτάτῳ μύρῳ τὸν ἄνδρα σφραγισάμενος, μέτοχον ἀποφαίνει λοιπὸν τῆς ἱεροτελεστικωτάτης Εὐχαριστίας». Παρόμοιες εἶναι οἱ μαρτυρίες τοῦ λειτουργικοκανονικοῦ κειμένου τοῦ ε' αἰ. Διαθήκη τοῦ ΚΗΙΧ: «Ἐντεῦθεν οἱ νεοφώτιστοι μεθ' ὀλοκλήρου τῆς συνάξεως προσέρχονται, καὶ προσφορά ὑπὸ τοῦ διακόνου κομίζεται (πρὸς τὸν ἐπίσκοπον) καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου εὐχαριστία ἄγονται»¹⁶.

Ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ μαρτυρίες ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους, ὅπως ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, παρὰ τὸ ὅτι ἀρχίζει σιγά-σιγά νὰ ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἡ πράξη τοῦ λειτουργικοῦ διαχωρισμοῦ τῶν δύο Μυστηρίων: «Εἶτα τὸ Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ... τὸν βαπτισθέντα... τοῦ θυσιαστηρίου ἔμπροσθεν φέρει, κάκει τῆς κοινωνίας αὐτῷ τῆς φρικτῆς μεταδίδωσι»¹⁷.

Ὡς πρὸς τὴ χειρόγραφη λειτουργικὴ παράδοση, αὐτὴ ἐμφανίζεται μὲν τὸν ἡ'-θ' αἰ. μὲ τὸν Βαρβερινό Κώδικα Νο 336, τὸ ἀρχαιότερο γνωστὸ Εὐχολόγιον^{17α}. Ἐκτοτε τὰ περισσότερα τῶν διαθεσίμων χειρογράφων μαρτυροῦν ὅτι

12. De Myst. 7,34 καὶ 8.

13. Κατηχ. Ὁμιλ. II, 2 καὶ IV,6.

14. Στὸ ἀποδιδόμενο σ' αὐτόν Περί Βαπτ. I, Λόγ. Γ' (PG. 31, 1573 ἐξ.).

15. Ἐκκλ. Ἱερ. II, 7-8.

16. Κατὰ μετάφρασιν Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Μικρὸν Εὐχολόγιον, 1998², σ. 403.

17. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣ. Περί τῶν ἱερῶν τελετῶν 67 (PG 155, 233). Παρόμοιες μαρτυρίες: ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ, Βίος Ἀνδρέου σαλοῦ PG 111, 829 καὶ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 6'.

17α. Πρβλ. Γ. ΦΙΛΙΑ, «Τὸ Βαρβερινὸν εὐχολόγιον 336», Θεολογία 61(1990) 398-402.

διετηρείτο ή στενή σύνδεση Βαπτίσματος-Χρίσματος-Εύχαριστίας στη λειτουργική πράξη μέχρι περίπου τόν ιε' αί.¹⁸ Παρά ταῦτα υπάρχουν και χειρόγραφα ήδη από τόν ιβ' αί. που μαρτυροῦν ανεξαρτητοποίηση τῶν Μυστηρίων αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων¹⁹. Βρισκόμαστε ἄραγε σιγά-σιγά κάτω ἀπό τή δυτική ἐπίδραση ἢ πρόκειται ἀπλῶς γιά λύσεις πρακτικῆς ἀνάγκης; Ἴσως καί τά δύο νά συμβαίνουν.

Σημαντικό εἶναι γιά τό θέμα μας, πάντως, τό γεγονός ὅτι τόσο στήν ἀρχαία Ἐκκλησία, ὅσο καί στά χειρόγραφα Τυπικά τοῦ θ'-ια' αἰ., ὅπως τό Τυπικό τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τό Βάπτισμα προβλέπεται κυρίως σέ ὠρισμένες ἑορτές τοῦ ἔτους, ἀρχικά καί κυρίως κατά τό Μ. Σάββατο, καθώς καί στίς παραμονές τῶν Θεοφανείων, τῶν Βαΐων καί τῆς Πεντηκοστῆς - ἀργότερα καί τῶν Χριστουγέννων, ἑορτές κατά τίς ὁποῖες καί σήμερα ἀκόμα ψάλλουμε τό «Ὅσοι εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε» ἀντί τοῦ Τρισαγίου. Αὐτό ὄχι μόνο ἐπιβεβαιώνει τόν λειτουργικό δεσμό Βαπτίσματος καί Εὐχαριστίας, ἀλλά καί ἔχει βαθύτατη θεολογική σημασία, στήν ὁποία θά σταθοῦμε ἀργότερα.

Ἡ διάσπαση τῆς λειτουργικῆς ἐνότητος Βαπτίσματος καί Εὐχαριστίας

Ὅπως ἔχομε ήδη ὑπαινιχθῆ μέ βραδύ ρυθμό ἀπό τόν ιβ' αἰ. μέχρι τόν ιε' συντελεῖται μιᾶ λειτουργική ἀνεξαρτητοποίηση τῶν δύο Μυστηρίων ἀπ' ἀλλήλων. Οἱ λόγοι τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς εἶναι μᾶλλον σύνθετοι, καί πρέπει

18. Π.χ. Κώδ. Πάτμου 104, 13ου αἰ., Σινᾶ 958 10ου αἰ. κ.λπ. Πρβλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, μν. ἐργ. σ. 309: «Πάντως ἐξ ὄλων σχεδόν τῶν κωδίκων συνάγεται, ὅτι εἰς τό σημεῖον τῆς ἀκολουθίας τοῦ Βαπτίσματος, ἀφ' οὗ ἐψάλλετο τό Ὅσοι εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, ἐπισυνάπτετο ἡ θεία λειτουργία γενομένης τότε τῆς μικρᾶς εἰσόδου τοῦ λειτουργοῦ εἰς τό ἅγιον βῆμα καί ἐπακολουθούτων τῶν ἀναγνωσμάτων».

19. Π.χ. Ἐθν. Βιβλ. Ἑλ. 713 καί 670 (ιβ' αἰ.) καί Σινᾶ 961 (ια'-ιβ' αἰ.).

νά αναζητηθούν τόσο στό θεολογικό ὅσο καί στόν πρακτικό-ποιμαντικό χώρο. Θεολογικά εἶχε ἀρχίσει νά ἀτونهῖ ἡ συνείδηση ὅτι τά Μυστήρια ἀποτελοῦν ἐνιαία πραγματικότητα συνδεδεμένη μέ τό ἕνα καί μόνο «μυστήριον τοῦ Χριστοῦ», τό ὁποῖον ἀνακεφαλαιώνεται στή Θ. Εὐχαριστία καί δραματικά ἐορτάζεται κυρίως τό Πάσχα ἢ σέ ἄλλες μεγάλες, πάντοτε καί μόνο Χριστολογικές -καί αὐτό εἶναι σημαντικό- ἐορτές. Ἡ αὔξουσα, ἐξ ἄλλου, τάση στή Δύση νά ἀντικειμενοποιεῖ τά Μυστήρια καί νά τά ἀριθμεῖ δέν ἄφησε ἐντελῶς ἀνεπηρέαστη τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἔτσι δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι μόλις τόν 19 αἰώνα γίνεται λόγος στό Βυζάντιο γιά ἑπτὰ μυστήρια²⁰.

Ἐνας ἄλλος θεολογικός παράγων, πού συνετέλεσε στήν ἐξέλιξη αὐτή, πρέπει νά εἶναι ἡ βαθμιαία ἀνάδειξη τοῦ πρεσβυτέρου στόν κατ' ἐξοχήν λειτουργό τῆς Ἐκκλησίας, κάτι πού ἔκανε περιττή τήν παρουσία ἐπισκόπου κατά τό Βάπτισμα. Τό φαινόμενο αὐτό ἐμφανίζεται κυ-

20. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι ἀποδέχθηκαν τήν ἀρίθμηση τῶν Μυστηρίων σέ ἑπτὰ - ἢ καί τήν ἴδια τήν ἀρίθμηση γενικώτερα - μόνο ὑπό τήν ἐπίδραση τῆς Δύσεως καί συγκεκριμένα, ὅταν τό προέτεινε ἡ Σύνοδος τῆς Λυών τό 1274 καί ὁ πάπας Κλήμης ὁ Δ'. Ἀλλά ἀκόμη καί τότε δέν συνέπεσε πλήρως ὁ καθορισμός τῶν ἑπτὰ Μυστηρίων μέ ἐκείνων τῶν Δυτικῶν, ἢ καί ἐκείνων πού ἔχει πλέον ἐπικρατήσει στά ἐγχειρίδια Ὁρθόδοξου Δογματικῆς τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅπως μαρτυρεῖ τό γεγονός ὅτι ἀρχικά στά ἑπτὰ Μυστήρια περιλαμβάνονταν ἡ Μοναχική κουρά (βλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, «Μυστήριον», Θερησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. Θ', στ. 238). Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν προσεγγίζει ποτέ τά Μυστήρια ὡς «ἀντικείμενα», ἀλλά ὡς πτυχές καί ἐκφάνσεις τοῦ ἐνός «μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ» καί τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Συμεών Θεσσαλονίκης, καίτοι ἀποδέχεται τήν ἀρίθμηση τῶν ἑπτὰ Μυστηρίων, τά ἐρμηνεύει ὅλα Χριστολογικῶς, ὡς ἐκφάνσεις τοῦ ἐνός Μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, καί ὄχι ὡς ἀντικείμενα - φορεῖς τῆς θείας χάριτος. Χαρακτηριστικό ἐπίσης εἶναι τό ὅτι, σέ πλήρη συμφωνία μέ τήν ἀρχαία παράδοση (βλ. Διονύσιον Ἀρεοπ.) καί ἀντίθεση μέ τήν μεταγενέστη ἀκαδημαϊκή Ὁρθόδοξη θεολογία, τά Μυστήρια καλοῦνται «ἱεραῖ τελεταί». βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣ. Περὶ τῶν ἱερ. τέλ. PG 155, 176-237.

ρίως στη Δύση, αλλά δέν αφήνει ανεπηρέαστη τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅπως μαρτυρεῖ τό γεγονός ὅτι ἀκόμα καί σήμερα οἱ ἐπίσκοποι δέν ἀσχολοῦνται μέ Βαπτίσεις κ.τ.τ., πολλοί μάλιστα σπάνια καί λειτουργοῦν, ὁ δέ λαός πιστεύει ὅτι ἀρκεῖ ἕνας ἱερεύς γιά νά τελεσθεῖ ἕνα Μυστήριο. Αὐτό ἔρχεται σέ πλήρη ἀντίθεση, ὄχι μόνο πρός τήν ἀρχαία Πατερική παράδοση, ἀλλά καί πρός τά Τυπικά τοῦ 9- 18' αἰῶνος, ὅπως ἐκείνο τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο προβλέπει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης συμπαραστατούμενος ἀπό 12 ἀρχιερεῖς θά τελοῦσε τό Βάπτισμα τοῦ Μ. Σαββάτου, καθῶς καί τῶν ἄλλων μεγάλων Δεσποτικῶν ἑορτῶν. Φυσική συνέπεια τῆς ἀποσυνδέσεως τοῦ Βαπτίσματος ἀπό τήν Εὐχαριστία - ἢ μήπως αἰτία τῆς; - ὑπῆρξε ἡ αὔξηση τῶν ἀτομικῶν βαπτίσεων καί ἡ βαθμιαία καί σχεδόν ὀλοκληρωτική ἐξαφάνιση τῶν ὁμαδικῶν βαπτίσεων. Αὐτό πρέπει νά συνοδεύθηκε ἀπό τό ἀναπτυσσόμενο πνεῦμα ἀτομοκρατίας μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, τό ὁποῖο κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας ὀδήγησε μέχρι τῆς συνηθείας νά τελοῦνται βαπτίσεις κατ' οἶκον καί σέ στενό οἰκογενειακό κύκλο, ὡσάν τό θέμα αὐτό νά μή ἀφοροῦσε ὀλόκληρη τήν Ἐκκλησία. Σημειώτεον ὅτι ὁ 59ος Κανὼν τῆς Πενθέκτης ρητῶς ἀπαγορεύει τήν τέλεση τοῦ Βαπτίσματος «ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις»²¹.

21. «Μηδαμῶς ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ, ἔνδον οἰκίας τυγχάνοντι, βάπτισμα ἐπιτελεῖσθω, ἀλλ' οἱ μέλλοντες ἀξιοῦσθαι τοῦ ἀχράντου φωτίσματος ταῖς καθολικαῖς προσερχέσθωσαν ἐκκλησίαις, κάκεισε τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀπολαύεωσαν». Ἡ κατηγορηματική αὐτή ἀπαγόρευση μετριάζεται ἀπό τόν 31ο Κανόνα τῆς ἴδιας Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει τήν τέλεση τοῦ Βαπτίσματος καί τῆς Θ. Λειτουργίας σέ εὐκτηρίους οἴκους, «ἐνδον οἰκίας», μόνο σέ περίπτωση πού γίνεται τοῦτο χωρίς τήν ἄδεια τοῦ ἐπισκόπου. Οἱ ἐρμηνευτές τῶν Κανόνων αὐτῶν παραπέμπουν καί στούς 12ο τῆς Πρωτοδευτέρας καί 58ο τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, σημειώνοντας τή διαφορά τους πρός τήν ἀυστηρότητα τοῦ 59ου τῆς ἐν Τρούλλῳ. Ἀξιοσημείωτο πάντως εἶναι ὅτι σέ ὅλους τούς παραπάνω κανόνες ἡ ἀναφορά γίνεται συγχρόνως στό Βάπτισμα καί τή Θ. Λειτουργία.

Ἄλλ' ἢ πῖο σπουδαία πρακτική συνέπεια τῆς ἀποσυνδέσεως τοῦ Βαπτίσματος ἀπό τῆς Θ. Εὐχαριστίας ὑπῆρξε ἀπό λειτουργικῆς ἀπόψεως ἢ ἀνώμαλος μορφή, τὴν ὁποία ἔχει πλέον προσλάβει ἢ διάταξις τῆς τελετῆς τοῦ Βαπτίσματος. Λόγω τῆς συντηρητικότητος, πού ἐπικρατεῖ στήν Ἐκκλησία μας ὡς πρὸς τὰ λειτουργικά θέματα, μιᾶς συντηρητικότητος πού ἀποβαίνει σωτήρια, γιατί διατηρεῖ τὸ βασικό σκελετό καὶ τὸν ἀρχαῖο πυρήνα τῆς τελετῆς, πολλά στοιχεῖα τῆς Βαπτισματικῆς τελετῆς παραμένουν ἐν χρήσει, ἐνῶ εἶναι ἀκατανόητα χωρὶς τὴν τέλεση τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ὁ ἀείμνηστος Π. Τρεμπέλας στή μελέτη του «Ἡ Θ. Εὐχαριστία κατὰ τὴν συνάρθρωσιν αὐτῆς πρὸς τὰ ἄλλα Μυστήρια καὶ μυστηριοειδεῖς τελετάς»²² κατέδειξε τὸν ἀδιάρρηκτον δεσμόν τῶν μυστηρίων αὐτῶν, ὁ δὲ καθηγητὴς Ἰ. Φουντούλης προέβη σὲ συγκεκριμένες προτάσεις γιὰ τὴν ἐπαναφορά τοῦ Βαπτίσματος στὰ πλαίσια τῆς Εὐχαριστίας μέ τὸ «Σχεδιάσμα Τελέσεως τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος ἐντὸς τῆς Θ. Λειτουργίας»²³. Σημειωτέον ὅτι ὠρισμένες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίαι, ὅπως ἐκεῖνες τῆς Σερβίας καὶ τῆς Φιλλανδίας, ἔχουν ἤδη ἐπεξεργασθῆ παρόμοια σχέδια καὶ ἐνθαρρύνουν τὴν ἐπάνοδο στήν ἀρχαία πράξη.

Θεολογικοί λόγοι τῆς συνδέσεως καὶ ἐπανασυνδέσεως τῶν δύο Μυστηρίων

Ἡ ἐπάνοδος στήν ἀρχαία πράξη δέν πρέπει νά δικαιολογεῖται ἀπλῶς καὶ μόνον ἀπό παραδοσιακότητα καὶ συντηρητισμό. Ὅπως εἶπαμε καὶ στήν ἀρχή ἡ *lex orandi* καὶ ἡ *lex credendi*, δηλαδή ὁ τρόπος τῆς λατρείας καὶ τὸ δόγμα τῆς πίστεως συνδέονται ἀδιάρρηκτα μεταξὺ τους. Μό-

22. Τόμος πρὸς τιμὴν Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου Εὐχαριστήριον, 1958, σ. 462-472.

23. Βλ. Ἰ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Τὸ Ἅγιον Βάπτισμα: Ἱστορικο-τελετουργικὴ θεώρηση», Ἱερά Μητρόπολις Δράμας, Τὸ Ἅγιον Βάπτισμα, 1996 σ. 231 ἔξ.

νο δογματικοί λόγοι θά μπορούσαν νά πείσουν ἀκλόνητα γιά ὅποιαδήποτε ἀλλαγὴ τῆς ἐπικρατοῦσης λειτουργικῆς πράξεως. Τέτοιους λόγους θά προσπαθῆσω νά θέσω ὑπ' ὄψιν σας μέ τίς ἀκόλουθες παρατηρήσεις μου:

1. Ὁ ἐκκλησιολογικός χαρακτήρας τοῦ Βαπτίσματος.

Τό Βάπτισμα ἀποτελεῖ στήν οὐσία του ἐκκλησιολογικό γεγονός. Ἔχει δημιουργηθῆ ἢ ἀντίληψις (βλ. Δογματικές Ἀνδρούτσου, Δυοβουνιώτη κ.ἄ.) ὅτι τό Βάπτισμα εἶναι τό μυστήριον τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἀτόμου, ἢ κατά τινας νεωτέρους, τῆς «θεώσεώς» του διά τῶν θείων ἐνεργειῶν. Λησμονεῖται ὅτι κύριον νόημα τοῦ Βαπτίσματος εἶναι ἡ ἐνσωμάτωσή μας στό πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας²⁴. Ὁ βαπτιζόμενος γίνεται μέλος τῆς Ἐκκλησίας καί μόνο μ' αὐτόν τόν τρόπο ἀναγεννᾶται καί θεοῦται. Ἀλλά ἡ ἀλήθεια αὐτή οὔτε κἄν ἀναφέρεται στίς κλασικές δογματικές μας.

2. Τό Χρίσμα εἶναι ἡ «χειροτονία» τοῦ λαϊκοῦ ²⁵.

Ἀποτελεῖ λάθος τό νά θεωροῦνται οἱ λαϊκοί ὡς μή χειροτονημένοι. Ὁ λαϊκός, μέ τήν ἐκκλησιαστική ἔννοια τοῦ ὄρου, εἶναι τάξις ἢ «τάγμα» τῆς Ἐκκλησίας, καί Χάρισμα

24. Βλ. τίς ὀρθές παρατηρήσεις τοῦ Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, ἐνθ' ἄν. σ. 205: «Ἡ σύνδεση τοῦ ἁγίου βαπτίσματος μέ τή θεία λειτουργία, καί μάλιστα ἡ τέλεσή του κυρίως κατά τήν παννυχίδα τοῦ Πάσχα καί κατ' ἐπέκταση κατά τίς παννυχίδες τῶν δύο μεγάλων δεσποτικῶν ἑορτῶν, τῶν Χριστουγέννων καί τῶν Θεοφανείων, δέν ἦταν ἀπλῶς κάποια λειτουργική ιδιοτροπία τῆς ἐποχῆς τῆς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς ἀκμῆς καί δέν ἀπέβλεπε μόνο στή διασφάλιση τῆς ἐνότητος τῶν τριῶν μυστηρίων τῆς χριστιανικῆς μυσήσεως ἢ στήν κοινωνία τοῦ νεοφωτίστου... Ἔδινε στό βάπτισμα ὄλο τό μυστηριακό ἐκκλησιολογικό του βάθος καί εὐρος. Ἦταν τό μεγάλο γεγονός τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος ὀλοκλήρου, πού σέ πανηγυρική χαρμόσυνη σύναξη ὑπεδέχετο τά νέα μέλη της καί συνέχαιρε μέ αὐτά γιά τό ὕψιστο αὐτό γεγονός τῆς διά τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀπολυτρώσεώς τους».

25. Πρβλ. τήν μελέτη μας «Some Reflections on Baptism, Confirmation and Eucharist», Sobornost, σειρά 5,9 (1969) 644-652.

τοῦ Πνεύματος, τό ὁποῖον, ὅπως σέ κάθε χειροτονία, δίνε-
ται μέ τήν ἐπίθεση τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ ἀρχαία
αὐτή παράδοση, πού διατηρήθηκε στή Δύση, σ' ἐμᾶς ἔχει
ἀντικατασταθῆ ἀπό τό Χρίσμα μέ τό ἅγιον Μύρον, τό
ὁποῖο ὅμως μόνο ἐπίσκοπος (σήμερα γιά λόγους ἐνότητας
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μόνο ὁ Πατριάρχης) μπορεῖ νά
εὐλογήσει καί καθαγιάσει. Τό σημαντικό εἶναι ὅτι γινόμε-
νος λαϊκός, μέ τήν ἐκκλησιαστική ἔννοια, αὐτομάτως ἀπο-
κτᾶ ὁ βαπτισθεῖς τό δικαίωμα -καί τό καθῆκον- νά κατα-
λαμβάνει τή θέση τοῦ λαοῦ στήν εὐχαριστιακή σύναξη²⁶,
ὡς συστατικό στοιχεῖο τῆς συνάξεως αὐτῆς. Ὅπως δέν
μπορεῖ νά τελεσθεῖ Θ. Λειτουργία χωρίς λαϊκούς, ἔτσι δέν
μπορεῖ νά ὑπάρξει ἐν ἐνεργείᾳ λαϊκός χωρίς τή συμμετοχή
του στήν Εὐχαριστιακή σύναξη.

3. Τό Βάπτισμα εἶναι θάνατος καί ἀνάσταση.

Ὁ Ἄπ. Παῦλος εἶναι σαφής ὡς πρός αὐτό²⁷. Ἀλλά ἄν
δέν συμμετάσχει ὁ βαπτισθεῖς στή Θ. Εὐχαριστία, πῶς
μπορεῖ νά ἀναστηθεῖ στήν καινή ζωή; Ἐνα Βάπτισμα
ἀσύνδετο πρός τή Θ. Εὐχαριστία εἶναι ἕνας θάνατος χω-
ρίς ἀνάσταση.

4. Τό Βάπτισμα ἔχει ἐσχατολογικό χαρακτήρα ²⁸.

Μέ τό Βάπτισμα ὁ πιστός ἔρχεται σέ ρήξη μέ τό παρελ-
θόν καί ριζώνει στό μέλλον, σέ ἕναν κόσμο, πού εἶναι «ἐλπι-
ζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων»
(Ἐβρ. 11, 1). Ὅπως τό ἐκφράζει ἡ τελευταία πρό τοῦ Βα-
πτίσματος εὐχή «Δέσποτα, Κύριε ὁ Θεός ἡμῶν προσκάλε-

26. Πρβλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Μικρόν Εὐχολόγιον Α', 1998 2, σ. 308.

27. Ρωμ. 6, 3-4.

28. Βλ. τίς πολύ σημαντικές παρατηρήσεις τοῦ πρέσβ. Π. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ,
Ποιμαντικά προβλήματα γύρω ἀπό τήν πράξη τοῦ Βαπτίσματος στήν
Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σήμερα, 1995, ἰδ. σ. 9.

σαι κ.λπ.», μέ τό Βάπτισμα ὁ πιστός πεθαίνει ὡς «τέκνον σώματος», δηλ. τέκνο τῶν βιολογικῶν νόμων, τῆς φθορᾶς, καί ἀναγεννᾶται ὡς «τέκνον τῆς Βασιλείας»²⁹. Ἀλλά ἡ πλήρης εἰκόνα τῆς Βασιλείας εἶναι ἡ Εὐχαριστία. Χωρίς αὐτήν τό Βάπτισμα χάνει τό ἐσχατολογικό του νόημα.

5. Τό Βάπτισμα παρέχει τήν υἰοθεσία.

Δηλ. τή δυνατότητα κατά χάριν νά καλεῖ κανεῖς τόν Θεό «Πατέρα», ὅπως κατά φύσιν τόν καλεῖ ὁ μονογενῆς Υἱός. Ἀλλά αὐτό μόνο στή Θ. Εὐχαριστία μπορεῖ νά συμβεῖ κυριολεκτικά. Ἡ προσευχή «Πάτερ ἡμῶν» ἦταν ἀνεκαθεν εὐχαριστιακή προσευχή. Οἱ μαρτυρίες περί αὐτοῦ ἀπό τήν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἶναι πολλές³⁰. Τό τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι τόν Θεόν Πατέρα, καί λέγειν «Πάτερ ἡμῶν» ἔχει τή φυσική του θέση πρό τῆς Θ. Κοινωνίας. Ἡ υἰοθεσία, πού παρέχει τό Βάπτισμα, ἐκφράζεται καί πραγματοποιεῖται μόνο μέσα στήν Εὐχαριστία.

6. Ἡ Εὐχαριστία εἶναι ἡ τελείωση ὅλων τῶν Μυστηρίων³¹.

Τό ἀκόλουθο κείμενο ἀπό τά Συγγράμματα Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου εἶναι ἀποκαλυπτικό, καί ἀποτελεῖ κα-

29. Βλ. ἀναλυτικώτερα στό ἔργο μας *Being as Communion*, 1985, σ. 49 ἔξ.

30. Πρβλ. G. DIX, *The Shape of the Liturgy*, 194-3, σ. 513 ἔξ. RIETSCHL-GRAFF, *Lehrbuch der Liturgik*, 1951/52, σ. 220 - J.A. JUNGSMANN, *Missarum solemnitas*, II, σ. 343 ἔξ. - A.G. MARTIMORT, *L'Eglise en priere*, σ. 415 ἔξ.

31. Βλ. τό ἀποκαλυπτικό χωρίο τοῦ Ἁγίου ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Περὶ τῶν ἱερ. τέλ. 68 (PG. 155, 233): «Τοῦτο γάρ καί τό τέλος τοῦ μυστηρίου παντός, ἵνα τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντες καί τοῦ ρύπου τῆς ἀμαρτίας, καθαροί τε γεγεννημένοι καί ἐσφραγισμένοι Χριστῷ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι (=Χρίσμα), τῆς σαρκός καί τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ κοινωνήσωμεν, καί ἄκρως ἐνωθῶμεν αὐτῷ». Ἄς προσέξουν τοῦτο ὅσοι θεωροῦν ὅτιδήποτε ἄλλο ἀνώτερο τῆς Θ. Εὐχαριστίας!

ταπέλτη γιά ὅσους -καί μάλιστα καθηγητές τῆς Δογματικῆς- τολμοῦν νά μιλήσουν γιά δῆθεν «αἵρεση» «εὐχαριστιακοῦ μονισμού» (!) - φυσικά οἱ γράφοντες αὐτά θεωροῦν τόν συγγραφέα αὐτῶν τῶν ἔργων, τά ὅποια σεβάστηκαν ἀπείρως μεγαλύτεροι ἀπό αὐτοῦς θεολόγοι διά μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως ὁ ἅγιος Μάξιμος, «παγανιστή» (!). Γράφει, λοιπόν, ὁ ἱερός συγγραφεύς περί τῆς Θ. Εὐχαριστίας καί τοῦ Βαπτίσματος:

«...Ἡ τῶν τελετῶν ἐκείνων (Βαπτίσματος, Χειροτονίας κ.λπ.) τελείωσις ἐκ τῶν ταύτης (τῆς Εὐχαριστίας) δωρεῶν ἐστι, καί γάρ οὐκ ἔστι τινά τελεσθῆναι ἱεραρχικήν τελετήν, μή τῆς θειοτάτης Εὐχαριστίας, τῆς τῶν μυστηρίων δηλαδή [σημ. τόν ὄρον «μυστήρια» = Εὐχαριστία], ἱερουργούσης ἐπί τό ἔν, τόν Θεόν δηλαδή, συναγωγήν· τοῦτο γάρ ἐστι τό κε -φαιαιωδέστερον ἐπί τοῖς καθ' ἕκαστα τελουμένοις. Εἰ τοίνυν ἐκάστη τῶν τελετῶν ἀπολειπομένη τῶν μυστηρίων (=Εὐχαριστία), ἀτελής ἐστι, καί οὐκ ἔχει κυρίως οὔτε τό τελετή λέγεσθαι, οὔτε μήν τήν πρός τό ἔν κοινωνίαν καί σύναξιν, εἰκότως ταύτη καί μόνη (εὐχαριστιακός μονισμός!) ἐπιτίθεται ἢ κυρία ἐπωνυμία τῆς συνάξεως» (Ἐκκλ. Ἱερ. 3,1. PG. 3,452).

Ἀπό τό κείμενο αὐτό ξεχωρίζουν δύο σημεία ἄκρως σημαντικά γιά τό θέμα μας. Τό πρῶτο εἶναι ὅτι ὁ ὄρος «μυστήρια» χρησιμοποιεῖται μόνο γιά τή Θ. Εὐχαριστία. Αὐτός ὁ «μονισμός» ἐπιβιώνει τουλάχιστον μέχρι τόν ἅγιο Νικόλαο Καβάσιλα, ὁ ὅποιος ἐπιφυλάσσει τόν ὄρο μόνο στήν Εὐχαριστία³². Τό δεύτερο σημεῖο εἶναι ὅτι ὁ λόγος, κατά τόν Διονύσιο, γιά τόν ὅποιον ἡ Εὐχαριστία εἶναι ἐκεῖνο πού κάνει τά ἄλλα «μυστήρια» νά ἀξίζουσιν ἀκέραια καί τόν τίτλο τῆς «τελετῆς» εἶναι ὅτι αὐτή καί μόνο

32. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, PG. 150, 452-53: «Σημαίνεται δέ ἡ Ἐκκλησία ἐν τοῖς μυστηρίοις... Τήν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ... οὐδέν ἕτερον ἢ, ἀπό μόνον τό Κυριακόν ὄφεται σώμα... Διά τοῦτο οὐδέν ἀπεικός ἐνταῦθα διά τῶν μυστηρίων τήν Ἐκκλησίαν σημαίνεσθαι».

είναι «σύναξις» καί «κοινωνία». Αυτό είναι σημαντικώτατο. Ἡ Εὐχαριστία είναι «σύναξις ἐπί τό αυτό» ἤδη γιά τόν Ἄπ. Παῦλο³³. Χωρίς τή σύναξη δέν ἔχει κανένα ἀπολύτως νόημα οποιαδήποτε λειτουργική πράξη, καί θά ἔλεγα ἡ ὄλη χριστιανική ζωή, περιλαμβανομένης τῆς ἀσκήσεως, τῶν ἀρετῶν κ.λπ. Σέ ὅλα αὐτά, κατά τόν Διονύσιον, δίνει νόημα μόνον ἡ «σύναξις», δηλαδή ἡ Εὐχαριστία. Γιατί; Διότι ἡ ἴδια ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι σύναξη ἐπί τό αυτό τῆς διεσπασμένης καί κατατεμαχισμένης ἀπό τό θάνατο καί τή φθορά κτίσεως. Εἶναι τό μυστήριο τῆς ἀγάπης ὡς κοινωνίας μέ τόν Θεό καί μέ τούς ἄλλους. Αυτό εἶναι ἡ πεμπτουσία τῆς Θ. Εὐχαριστίας, τό νά εἶναι εἰκόνα τῆς Βασιλείας, πρόγευση τῶν ἐσχάτων, βίωση τῆς ἀγάπης ὡς κοινωνίας μέ τό Θεό καί τούς ἄλλους ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ³⁴. Σέ τί ὠφελεῖ, λοιπόν, τό Βάπτισμα, ὅταν ὁ βαπτισθεῖς δέν συναχθεῖ ἀμέσως ἐπί τό αυτό στήν εὐχαριστιακή σύναξη; Μπορεῖ νά γίνει «υἱός τῆς Βασιλείας» χωρίς αὐτό;

7. Ἡ Εὐχαριστία εἶναι συγκεκριμένη, τοπική καί δομημένη σύναξη.

Τό γεγονός ὅτι κατά τόν Διονύσιο καί ὄλη τήν Πατερική Παράδοση, τουλάχιστον μέχρι τόν Νικόλαο Καβάσιλα, ἡ Εὐχαριστία καί μόνο νοηματοδοτεῖ κάθε ἐκκλησιαστική καί λειτουργική τελετή, ἀκριβῶς διότι εἶναι σύναξη ἐπί τό αυτό ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, συνεπάγεται τά ἐξῆς ἀξιοσημείωτα:

(α) Ἀποτελεῖ πενιχρό ὑποκατάστατο τῆς θεολογικά ἐπιβεβλημένης συνδέσεως τοῦ Βαπτίσματος μέ τήν Εὐχαριστία τό νά δίδεται ἡ Θ. Κοινωνία στόν νεοφώτιστο ἀπό

33. Α' Κορ. 11, 17-34.

34. Βλ. ἐκτενέστερα στή μελέτη μας «Εὐχαριστία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ», Σύναξη, τεύχη 49,51 καί 52.

Προηγιασμένα Δῶρα, εἴτε εὐθύς μετά τό Βάπτισμα, εἴτε, ἀκόμα χειρότερα, ἀργότερα. Τό νόημα τῆς συνδέσεως Βαπτίσματος-Εὐχαριστίας ἔγκειται στό ὅτι ἡ τελευταία ἀποτελεῖ σύναξη, πρᾶγμα τό ὁποῖο δέν καλύπτεται μέ τήν πρακτική αὐτή.

(β) Τό ὅτι ὁ νεοφώτιστος πρέπει νά ὀδηγηθεῖ ἀμέσως στήν εὐχαριστιακή σύναξη σημαίνει ὅτι τό Βάπτισμα, καί κυρίως τό Χρίσμα, τόν κατατάσσει σέ μιά συγκεκριμένη τάξη³⁵ μέσα στήν εὐχαριστιακή κοινότητα, καί κατ' ἐπέκταση στήν τοπική Ἐκκλησία, μέ συγκεκριμένες ὑποχρεώσεις καί «δικαιώματα» - γιά νά χρησιμοποιήσω μιά ἀτυχή ἔκφραση. Αὐτά δέν μπορεῖ νά τά ἀσκήσει, ἐάν δέν συναχθῆ ἐπί τό αὐτό, δεδομένου ὅτι τά πῖο σπουδαῖα ἀπό αὐτά εἶναι λειτουργικῆς φύσεως, ὅπως τό «Ἀμήν» καί οἱ διαλογικές ἀποκρίσεις («Κύριε ἐλέησον», «καί τό πνεύματί σου» κ.λπ.), χωρίς τά ὁποῖα εἶναι ἀδύνατη ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας. Ἡ σύνδεση, λοιπόν, Βαπτίσματος καί Εὐχαριστίας ἐπηρεάζει οὐσιαστικά τήν κανονική δομή τῆς Ἐκκλησίας. Πολλές στρεβλώσεις τῆς κανονικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλονται στήν ἀποσύνδεση τῶν δύο αὐτῶν «μυστηρίων».

(γ) Το ὅτι ὁ νεοφώτιστος πρέπει ἀμέσως νά συνάγεται ἐπί τό αὐτό, καί ὄχι ἀπλῶς νά κοινωνεῖ τῶν Μυστηρίων, σημαίνει ὅτι μέ τό Βάπτισμα καί τό Χρίσμα ἐγγράφεται σέ μιά συγκεκριμένη τοπική ἐκκλησία³⁶ διά τῆς ἐνορίας του, καί ἀνήκει σέ ἕνα συγκεκριμένο ἐπίσκοπο, προεστῶτα τῆς Εὐχαριστίας. Ὅπως δέν υπάρχουν ἀπολελυμένες χειροτονίες, ἔτσι δέν μποροῦν νά υπάρχουν καί ἀπολελυμένες Βαπτίσεις.

35. Πρβλ. ἄνωτ. ὑποσ. 26.

36. Βλ. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΙΕΡΟΣ. Προκατηχ.

Συμπεράσματα

Ἄν ὅλα αὐτά, πού προκύπτουν ἀπό τήν ἱστορική καί θεολογική θεώρηση τοῦ θέματος τῆς σχέσεως Βαπτίσματος καί Λειτουργίας, γίνουν ἀποδεκτά, τότε εἶναι φανερό ὅτι πολλά ἀπό τά κρατοῦντα στή λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας μας πρέπει νά τύχουν σοβαρᾶς μελέτης καί ἐνδεχομένως ἀναθεωρήσεως. Μεταξύ αὐτῶν προέχουν ἴσως τά ἀκόλουθα:

1. Πρέπει νά ἐνθαρρυνθεῖ ἀπό τήν ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας ἡ τέλεση τοῦ Βαπτίσματος μαζί μέ τή Θ. Λειτουργία. Ὅμιλῶ γιά «ἐνθάρρυνση», διότι ἀναγνωρίζω πόσο δύσκολο εἶναι νά ἀλλάξουν παγιωμένες ἐπί αἰῶνες πρακτικές. Ἀλλά ὁ ἐφησυχασμός στό ζήτημα αὐτό ἀποτελεῖ ἀνεπίτρεπτη ἀδιαφορία.

2. Πρέπει νά ἐνθαρρυνθοῦν οἱ ὁμαδικές Βαπτίσεις³⁷ - πρᾶγμα ἐξαιρετικά δυσχερές- καί νά ἐπανέλθει, ὅπου εἶναι δυνατόν, ἡ ἀρχαία παράδοση τῆς τελέσεως τοῦ Βαπτίσματος στά πλαίσια Παννυχίδας, κατὰ προτίμηση μεγάλων Δεσποτικῶν ἑορτῶν. Καλή ἀρχή θά μπορούσε ν' ἀποτελέσει ἡ τέλεση τῆς Κατηχήσεως καί τῶν ἐξορκισμῶν κατὰ τόν Ἑσπερινό τῆς προηγούμενης ἡμέρας.

3. Ἡ συγκεκριμένη λειτουργική διάταξη μπορεῖ νά περιλαμβάνει εἴτε ὀλοκλήρωση τοῦ Βαπτίσματος πρό τῆς Θ. Λειτουργίας, εἴτε ἐνσωμάτωσή του σ' αὐτήν (π.χ. μέ τήν εὐλογία τῶν ὑδάτων στά Ἀντίφωνα), ἐνῶ τό «Ὅσοι εἰς Χριστόν» καί ἡ σχετική περιφορά τοῦ νεοφωτίστου θ' ἀντικαταστήσουν τό Τρισάγιον. Οἱ προτάσεις τοῦ καθηγητοῦ Ἰ. Φουντούλη μποροῦν νά δώσουν ἰδεώδη λύση στά τελετουργικά ζητήματα τῆς συνδέσεως Βαπτίσματος καί Εὐχαριστίας.

4. Ἰδιαίτερα σέ περιπτώσεις ὁμαδικῶν Βαπτίσεων, ἡ παρουσία τοῦ ἐπισκόπου θά ἦταν ἄκρως σημαντική. Θά

37. Πρὸβλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, μν. ἔργ. σ. 209.

ἐπιβελαιώνετο μέ αὐτόν τόν τρόπο τό ὅτι μέ τό Βάπτισμα ἐγγράφεται κανείς σέ μιά συγκεκριμένη τοπική Ἐκκλησία, καί δέν λαμβάνει ἀπολελυμένην χάριν - διότι ἡ χάρις ποτέ δέν δίδεται ἀπολελυμένως, ἀλλά πάντοτε ἐν συνάξει καί ἐκκλησία.

5. Περιττό νά τονισθεῖ ὅτι οἱ νεοφώτιστοι καί οἱ ἀνάδοχοι πρέπει νά μεταλάβουν τῶν ἀχράντων Μυστηρίων.

6. Ἐκ τῆς σημασίας: ἡ οὐσιαστική - ὄχι ἡ τυπική - Κατήχηση, εἴτε προηγείται στήν περίπτωση τῶν ἐνηλίκων, εἴτε ἔπεται τοῦ Βαπτίσματος στήν περίπτωση τῶν νηπίων, πρέπει νά ἐπιμένει στή θεολογική-δογματική σημασία τοῦ Βαπτίσματος καί τῆς Εὐχαριστίας. Ἐάν τό λάβουν ὑπ' ὄψιν τους αὐτό οἱ συντάκτες τῶν βοηθημάτων τῶν Κατηχητῶν³⁸.

7. Ἐάν μή λησμονεῖται ὅτι ὄχι μόνο ἡ Εὐχαριστία νοηματίζει τό Βάπτισμα, ἀλλά καί τό Βάπτισμα ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστη προϋπόθεση τῆς Εὐχαριστίας. Χωρίς τό πέρασμα ἀπό τό λουτρό τῆς καθάρσεως ἀπό τόν παλαιό ἄνθρωπο δέν φθάνει κανείς στή Βασιλεία. Ἡ Βαπτισματική ἐμπειρία ἀποτελεῖ προϋπόθεση τῆς Εὐχαριστιακῆς. Δέν εἶναι τυχαῖο τό ὅτι ἡ Μοναχική κουρά ὁμοιάζει μέ τήν τελετή τοῦ Βαπτίσματος.

*

Γνωρίζω ὅτι ὅσα προσπάθησα νά ἐκθέσω ἐδῶ ἤχουν ἐν πολλοῖς ὡς ἐξωπραγματικά καί ἀνεφάρμοστα. Ὁ διαχωρισμός τοῦ Βαπτίσματος ἀπό τήν Εὐχαριστία εἶναι τόσο παγιωμένος, ὥστε νά φαίνεται οὐτοπική κάθε ἔκκληση γιά ἐπανασύνδεσή τους. Ἀλλά ἡ Ἐκκλησία πρέπει νά πο-

38. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στήν ἀρχαία Ἐκκλησία, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων στίς Μυσταγωγικές Κατηχήσεις του, ἡ θεολογική σημασία τοῦ Βαπτίσματος καί τοῦ Χρίσματος, καθώς καί τῆς Εὐχαριστίας, ἀναπτύσσονταν στούς νεοφώτιστους ὄχι πρῖν, ἀλλά μετά τό Βάπτισμά τους.

ρεύεται πάντοτε μέ γνώμονα τή θεολογία καί τή δογματική της πίστη. Προσπάθησα νά δείξω ότι τό πρόβλημα, πού συζητοῦμε, δέν εἶναι ἀπλῶς τελετουργικό, ἀλλά ἄπτεται ἄμεσα τῆς πίστεώς μας. Ἐάν τό συνειδητοποιήσουμε αὐτό, θά καταβάλουμε κάθε προσπάθεια γιά τήν ἔστω καί βαθμιαία ἀλλαγὴ πού ἐπιβάλλεται. Ἐάν τό παραμελήσουμε, θά βρεθοῦμε μπροστά σέ μιά βαθειά ἀλλοίωση τῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας μέ εὐρύτερες καί σοβαρές συνέπειες. Ἡ ὀρθή λειτουργική πράξη εἶναι κλειδί γιά τή γνησιότητα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας.

